

УДК 655.1(477)"1991/2011"

Олександр Афонін,
президент Української асоціації видавців
та книгорозповсюджувачів

Українська книга доби незалежності в системі соціальних комунікацій

Проаналізовано особливості становлення національної видавничої справи доби незалежності України. Розглянуто проблеми ролі та місця вітчизняної книги у системі соціальних комунікацій. Наголошено на необхідності докорінної зміни у ставленні влади до українського друкованого слова.

Ключові слова: вітчизняна книга, національна видавнича справа, соціальні комунікації.

Розпад Радянського Союзу, зміна державного устрою України вимагали з самого початку від політиків, які перебрали на себе управління уже не радянською республікою, а повноцінною суверенною державою, осмислених дій, спрямованих не тільки на вирішення проблем економічного характеру, а й на формування нового соціального простору, нових соціальних комунікацій, притаманних саме незалежним країнам. Поступове згортання комунікативних зв'язків українців з мешканцями республік-партнерів по СРСР робило нагальним завдання вкладення у свідомість наших співвітчизників розуміння нового соціального часу, що йшов на заміну колишньому, напрацювання нової змістовної комунікації між владою і народом, різними прошарками населення і соціальними групами, які стрімко почали виникати у зв'язку з його майновим, а відповідно і соціальним розшаруванням.

Тобто йдеться не просто про виконання владою лише якихось певних дій, зорієнтованих на перебудову економічної чи технологічної моделі держави, а про створення інформаційно-знаннєвих умов для ненасильницького формування у свідомості населення нового світосприйняття, розуміння тих змін, що вже відбулись, і напрацювання соціальних комунікацій з новими якісними характеристиками, які б дали змогу в подальшому забезпечити участь переважної більшості громадян країни у свідомій розбудові власної держави, її соціальної, культурної та виробничої сфер, економіки.

Постановка перед собою такого складного завдання, а також його системна реалізація можлива тільки за умови розуміння політикумом того непересічного факту, що рушійною силою всіх процесів, реформ, які відбуваються на теренах держави, особливо тієї, яка тільки-но розпочала свій шлях у рамках суверенності, гарантом їхньої послідовності, успішності та корисності для держави і народу є людина. Але людина, яка має відповідний рівень культури, освіти, професійних знань та вмінь і не відчуває себе чужорідним тілом у системі горизонтальних і вертикальних соціальних комунікацій, творцем якої вона, власне, і є.

Чинників, які впливають на формування людини як особистості, як суб'єкта і об'єкта соціальних комунікацій, більш ніж достатньо. Але історичний досвід людської цивілізації переконливо свідчить, що найвпливовішим з них була, є і ще довго залишатиметься книга. Саме книга опосередковано через людську особистість найефективніше впли-

ває на змістовне наповнення і якісний рівень соціальних комунікацій у суспільстві, є найліпшим інструментом щодо зміни їхнього формату в умовах історичних, політичних чи економічних колізій, які відбуваються в межах тієї чи іншої держави.

Тому, взявши за відправну точку лише статистику друку вітчизняної книги, що й стало *предметом* дослідження у пропонованій статті, можна визначити, чи достатній строк — двадцять років незалежності України для того, щоб когорта українських політиків, яка протягом цих років мала повноваження на керівництво країною, змогла перейнятися цією прописною істиною.

Метою публікації є аналізування стану вітчизняного книговидання за роки незалежності України, ролі та місця національної книги у системі соціальних комунікацій (див. табл.).

Аналізуючи показники друку українських книг за накладками, варто зазначити, що, починаючи з 1994 року, спостерігається перманентне згортання впливу друкованого слова на процес удосконалення соціальних комунікацій в Україні, а відповідно й зниження якісних характеристик комунікативного порогу основної маси населення. Саме з цього року обсяги видання вітчизняної книги опускаються до рівня одного примірника на жителя держави. В умовах такого "доробку" починається поступовий процес культурної, освітньої та інтелектуальної деградації українців, втрати комунікативних зв'язків у професійних середовищах, між різними соціальними і віковими групами населення, знижується поріг моральної та соціальної відповідальності людини за свої дії перед іншими і суспільством в цілому. Обмін знаннями, інформацією вищого порядку, які раніше громадяни отримували саме з книг, за браком чи взагалі відсутністю останніх у більшості жанрових ніш, які найактивніше впливають на моральний, культурний, інтелектуальний розвиток особистості, поступово підміняється обміном банальною побутовою інформацією, почерпнутою із різноманітних друкованих та електронних ЗМІ. За відсутності пропозиції книги наростаючий потік інформаційного, короткоживучого "ширвжитку" заповнює комунікативне поле конкретної людини, змінюючи характер її світосприйняття з культурно-інтелектуального на емоційно-фізіологічний, обмежуючи рівень комунікативних зв'язків лише безпосереднім оточенням.

Випуск книг і брошур в Україні у 1991—2010 рр.

Рік видання	Кількість книг і брошур, друк. од.	Річний наклад, тис. пр.	Друковані аркуші-відбитки, тис.	Середній наклад одного видання, тис. пр.	Кількість книг і брошур на одного жителя в Україні, пр.
1991	5 855	136 415,9	1 546 053,0	23,3	2,6
1992	4 410	128 470,7	1 632 325,0	29,1	2,5
1993	5 002	87 567,0	1 301 266,0	17,6	1,7
1994	4 752	52 161,0	784 643,0	10,9	1,0
1995	6 109	68 156,0	1 036 400,0	11,2	1,3
1996	6 074	51 777,1	800 853,9	8,5	1,0
1997	7 004	55 841,3	782 807,4	7,9	1,1
1998	7 065	44 150,0	594 339,1	6,2	0,9
1999	6 282	21 985,6	270 120,8	3,5	0,4
2000	7 749	43 562,9	754 082,7	5,6	0,9
2001	10 614	50 324,5	1 054 363,5	4,7	1,0
2002	12 444	47 862,9	1 051 852,1	3,8	1,0
2003	13 805	39 462,9	613 062,6	2,9	0,8
2004	14 790	52 804,7	780 210,5	3,6	1,1
2005	15 720	54 059,8	1 274 562,2	3,4	1,15
2006	15 867	54 209,6	931 320,8	3,4	1,16
2007	17 987	56 111,7	878 025,8	3,1	1,21
2008	24 040	58 158,1	961 957,4	2,4	1,26
2009	22 491	48 514,4	798 130,6	2,2	1,05
2010	22 557	45 058,3	721 613,0	2,0	0,98

Тобто сімнадцятирічна "стабілізація" вітчизняної видавничої справи в межах видання однієї книги на рік на жителя України (з несуттєвими періодичними відхиленнями цього показника в "плюс" чи "мінус") є наочним свідченням чотирьох- — п'ятиразового відставання нашої держави від країн Європи не в фізичних обсягах видання книг, а в питаннях формування сучасного світогляду нового українця як європейця, "прищеплення" йому нових комунікативних знань, які б дали змогу переважній більшості наших співгромадян на рівних вести обмін інформацією та знаннями з європейцями з найширшого кола питань від — проблем політичного і соціального устрою до технічних, технологічних і наукових.

Постійний брак різножанрової вітчизняної літератури, у тому числі й підручників для загальноосвітньої, професійної та вищої школи, мізерні обсяги так званої "ринкової" або загальнодоступної книги, відсутність достатніх бюджетних

ресурсів для забезпечення системного поповнення фондів бібліотек українською книгою в обсягах, які б уможливили вільний доступ громадян України до царини сучасних знань, вже фактично назавжди викреслили з комунікативного середовища високих, у тому числі й професійних, категорій мільйони нинішніх українців середнього віку, знизивши їхній поріг соціальних комунікацій до побутового рівня.

Ймовірність у подальшому залучення їх до творчого процесу перебудови виробничої бази держави на основі сучасних інформаційних технологій, до свідомої та ефективної участі в забезпеченні динамічного розвитку української культури, освіти, науки без позитивних змін у ставленні української влади до національної книги практично рівна "нулю".

Дехто з дослідників, абстрагуючись від питання обсягів накладів української книги (рис. 2), акцентує увагу на стрімкому зростанні в останні роки кількості книг за назвами (рис. 1), оцінюючи його як однозначно позитивне явище.

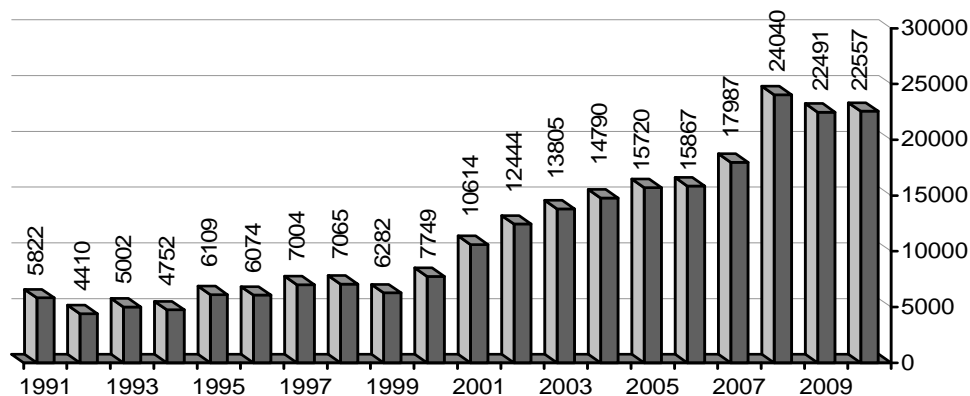

Рис. 1. Кількісні показники українського книговидання у 1991—2010 рр. за назвами (кількість видань, друк. од.)

Безперечно, цей показник свідчить про те, що Україною ще не до кінця втрачено творчий потенціал народу і що прошарок людей, спроможних перетворити бачення світу крізь призму свого власного суб'єктивного світосприйняття в книгу, як основоположний елемент системи соціальних комунікацій [5], поки що досить суттєвий, однак вплив цього показника на їхній стан і рівень в українському суспільстві переоцінювати не варто.

Більше того, невідповідність відсотка зростання кількості назв (рис. 1) відсотку збільшення сумарних накладів (рис. 2) говорить лише про досить сильне обмеження доступу пересічного українського громадянина до таких необхідних йому знань. Особливо це стосується технічної, науково-популярної книги, літератури з природничих наук та інженерії, підручників для професійної і вищої школи тощо. Якщо порівняти показники зростання видання книг за назвами

і за накладом з 2000 по 2010 рік, то вони виглядатимуть так. У 2000 році було видано 7749 назв загальним накладом у 43 млн 563 тис. примірників. А у 2010 році ці цифри становили відповідно 22 557 назв і 45 млн 57 тис. примірників. Тобто у 2010 році кількість назв порівняно з 2000 збільшилась у 2,9 раза, а от сумарний наклад за ці ж 10 років — лише на 1,03%. Навіть якщо взяти позитивно "піковий" з точки зору стану книговидавництва докризовий 2008 рік і порівняти його з тим самим 2000, то темпи зростання кількості видань за назвами і за накладом будуть співвідноситись таким чином: зростання за назвами у 3,1 раза, а за накладом лише на 33%.

Цей процес можна назвати своєрідною "дифузєю", розчиненням книги в соціумі, втратою нею ролі вирішального фактору впливу на свідомість українців, на рівень їхньої моралі, загальної, технічної та технологічної культури, освіти та інтелекту. Якщо у 2000 році кожна нова назва книги, що виходила друком, могла бути доступною 5622 громадянам України, то вже у "благополучному" 2008 лише 2420, а у 2010 всього 1996. Це значить, що 3202 українці, які ще в 2000 році могли розраховувати на те, що вони знайдуть кнечі їм потрібну книгу, вже у 2008 ні за яких умов отримати цю книгу не змогли б. А ще через два роки кількість таких громадян становила уже 3626. Варто зауважити, що ці циф-

ри подаються з урахуванням накладів підручників для загальноосвітньої школи, де кожна назва зазвичай друкується у кількості 350—450 тис. примірників, а загалом у 2010 році більше половини із 22 557 назв вийшли накладом до 500 примірників, тобто реально українська книга, яка надходить у вільний продаж, у середньому може бути доступною менш ніж 700 нашим співгромадянам. Найгірше, що в категорію найменш доступної літератури потрапили підручники і посібники для вищої школи і наукова книга, середній наклад кожної назви яких коливається від 200 до 400 примірників. При такому стані вітчизняної книги очікування ефективного її впливу на стан соціальних комунікацій в українському суспільстві можуть бути порівняні зі сподіваннями отримати 60 тонн високоякісного тонізуючого напою після потрапляння однієї краплі лимонного соку в залізничну цистерну наповнену водою.

Тому стрімке нарощування кількості назв при незмінних чи несуттєво зростаючих накладом аж ніяк не може бути оцінено однозначно позитивно. Скоріше, ця ситуація є промовистим свідченням втрати сучасною системою соціальних комунікацій в Україні за рахунок "дифузії" вітчизняної книги свого найвищого з точки зору нації- і державотворення культурного, освітнього та інтелектуального рівня.

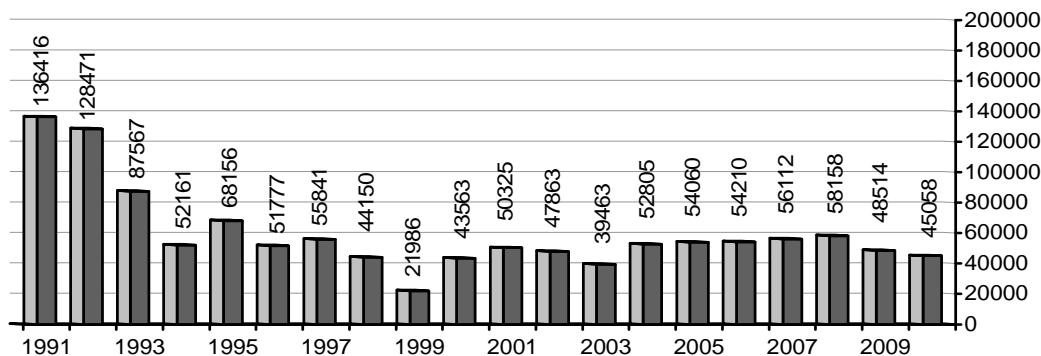

Рис. 2. Кількісні показники українського книговидавництва у 1991—2010 рр. за накладом (тис. пр.)

Висновок. Культура читання у державі, стан національної книги і соціальних комунікацій, якість людського ресурсу та спроможність держави до розвитку — взаємопов'язані й прямо залежні поняття. Тому без докорінної зміни ставлення влади до вітчизняної книги, без рішучих і ефективних заходів, зорієнтованих на забезпечення повномасштабного повернення її в систему соціальних комунікацій як найсуттєвішої складової, будь-які спроби України стати в рівень з європейськими державами у якості повноправного партнера не увінчаються успіхом. Більше того, в усіх сферах життєдіяльності країна і далі буде скочуватись до рівня, який навіть у теоретичному плані не передбачатиме можливостей її входження в коло цивілізованих держав.

Список використаної літератури

1. Афонін О. В. Українська книга в контексті світового книговидавництва / О. В. Афонін, М. І. Сенченко. — К.: Кн. палата України, 2009. — 277 с.
2. Буряк С. Аналітичний огляд випуску друкованої продукції в 2010 році / Світлана Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 5. — С. 3—11.
3. Друк України (2008): стат. зб. / уклад. Буряк Світлана Василівна. — К.: Кн. палата України, 2009. — 116 с.
4. Ковба Ж. Проблеми випуску та поширення навчальної вищої книги / Ж. Ковба // Бібліотекознавство, документознавство, інформологія. — 2010. — № 2. — С. 62—67.
5. Видавничий галузі / Ігор Мельник // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 3. — С. 6—7.

6. Сенченко М. Книговидавництва трьох слов'янських країн: Україна, Білорусія, Росія. 1. Книговидавництва в Україні / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2008. — № 3. — С. 3—9.
7. Швецова-Водка Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій: монографія / Г. М. Швецова-Водка. — Рівне: РДГУ, 2001. — 437 с.
8. Швецова-Водка Г. Н. Функции и свойства документа в системе социальных коммуникаций / Г. Н. Швецова-Водка // Книга: исследование и материалы. — М., 1994. — Сб. 69. — С. 37—57.
9. Шпак В. І. Розвиток видавничої справи в Україні: автореф. дис. ... канд. іст. наук / Шпак Віктор Іванович; Держ. вищ. навч. закл. "Переяслав-Хмельницьк. держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди". — Переяслав-Хмельницький, 2011. — 20 с.

Проанализированы особенности становления национального издательского дела за период независимости Украины.

Рассмотрены проблемы роли и места отечественной книги в системе социальных коммуникаций. Внимание акцентировано на необходимости коренных изменений в отношении власти к украинскому печатному слову.

The peculiarities of formation of national publishing business over the period of the Ukrainian independence are analyzed in the article.

The problems of the role and place of domestic book in the system of social communications are considered. The necessity of fundamental changes in the attitude of the authority towards the Ukrainian book is emphasized in the article.

Надійшла в редакцію 27 липня 2011 року